

Kansakoulun johtokunnat kansankasvatuksen järjestäjinä Simossa, Pudasjärvellä ja Ranualla vuosina 1866–1921

SÄÄDÖS KANSAKOULUJEN JÄRJESTÄMISESTÄ annettiin 19.4.1858. Siinä todettiin, että johtokunnat vastasivat paikallisesti kansakoulujen hallinnosta: paikallisille toimijoille tuli todellista valtaa päättää koulutuksesta ja järjestää toiminta koulujen tasolla. Kansakoulu suunniteltiin erilleen kirkon hallinnosta valtion ja kuntien asiaksi. Todennäköisesti tällä järjestelyllä tavoiteltiin laajaa kansallista päätösvaltaa, sillä Baltiasta oli kouriintuntuva esimerkki siitä, että näin voitiin tarvittaessa vähentää venäläisten vaikutusmahdollisuuksia Suomen kansakouluihin. (Keisarillisen majesteetin julistus 19.4.1858; Kilpivaara 2004, 52–53.)

Erityisen merkityksellistä oli se, että kansanopetusta tulivat hallinnoimaan maallikot, eivätkä kirkonmiehet. Maallikkojohtoinen koululaitos poikkesi siten Ruotsin järjestelmästä, jossa kansanopetus oli kirkon ohjaksissa. Vapaaehtoisuuteen pohjautuva kansakoulu perustui maassamme kansanvaltaiselle pohjalle. Hallituksen asettama keskushallitus valvoi vuoden 1858 säädöksen mukaisesti kaikkia maan kansakouluja. Hallinto täsmentyi myöhemmin Uno Cygnaeuksen kokemusten sekä kansallisten ja kansainvälisten esimerkkien pohjalta. Ehdotus toteutui tarkastuskomitean käsittelyn jälkeen kansakouluasetuksessa vuonna 1866 kolmitasoisena, pyramidinomaisena valvonta- ja hallintojärjestelmänä, jossa ylinnä oli kouluylhallitus, aluetasolla piiritarkastajat ja paikallisissa kansakouluissa johtokunnat. (Marklund 1984, 13–14; Asetus 11.5.1866, § 1–6.)

”Kansanvalistus on kullekin yhteiskunnalle tärkein elinkysymys; samoin meidän Suomen kansallekin.” Kansalaiskasvatus tuli toteuttaa kansakoululuissa, joihin olisi ovet avoinna kaikille kouluikäisille säätyyn katsomatta. Näin Uno Cygnaeus muotoili koululaitoksen tarkoituksen sanomalehtikirjoituksessaan ”Hajanaisia mietteitä Suomeen aiotusta kansakoulusta” vuonna 1857. (Cygnaeuksen kirjoitukset 1910, 18, 19.) Kansakoulun isän demokratiaa henkivä ajatus, joka myötäili muun muassa Snellmanin käsityksiä, ilmeni kansakouluhallinnossa. Kansakoulujen tehtävänä oli kohottaa alemman kansankerroksen elinoloja. (Halila 1949 215; Kuikka 1991, 47.) Kansan sivistämiseen yhdistyi sosiaalinen reformi ja koko kansan koululla oli sosiaalipedagoginen lähtökohta jo suunnitteluvaiheessa.

Olen korostanut sosiaalista ulottuvuutta Suomi-nimisen Venäjän suuriruhtinaskunnan eräiden periferia-alueiden kansankasvatuksessa. Kyseistä teemaa käsittelen etenkin artikkelini loppupuolella. Aluksi selvitän johtokuntien ja kansakoulujen melkeistä, aatteellista käynnistysvaihetta, joka oli sidoksissa uskonnollisiin ja paikallisesti yhteiskunnallisiin valtapyrkimyksiin. Merkittävä osa opetuksesta vapaaehtoisuuteen perustuvassa kansakoulujärjestelmässä annettiin pohjoisen kouluissa yksityisissä kansakouluissa. Tämä kirjoitukseni kolmas aihealue nostaa johtokunnat uuteen valoon pitäjiä kasvatustyön järjestäjinä. Artikkelini pohjautuu viime vuonna ilmestyneeseen väitöskirjaani ”Höyryävää keittoa pakkaspäivänä – kansakoulun johtokunnat koulutoimintaa järjestämässä Pudasjärvellä, Simossa ja Ranualla vuosina 1866–1921”.

Cygnaeuslaiset johtokunnat – valtapeliä ja filantropiaa

Johtokuntien toiminnan periaatteet ja tehtävät määrättiin kansakouluasetuksessa. Valvontatyö painottui varsinaisten kansakoulun tarkastajien vastuulle. Johtokunnille tuli yhtäältä henkinen propagandatehtävä kansakouluaatteen edistämiseksi pitäjissä ja toisaalta käytännöllinen koulun toiminnan järjestämis- ja edun-

valvontatehtävä sekä normatiivinen valvonta. Sananmukaisesti johtokunnan tuli valvoa koulun etua ja ohjata sen toimintaa. Johtokunnan tuli luetteloida kouluikäiset lapset ja velvoittaa, että vanhemmat lähettivät lapsensa kouluun sekä valita koulun henkilökunta. Samoin johtokunta oli määräysten mukaisesti läsnä vuosittaisissa tutkintotilaisuuksissa, joissa seurattiin ja arvioitiin koulun toiminnan tuloksellisuutta. Johtokunnan tuli huolehtia, että koulun fyysisen toimintaympäristö oli asianmukaisessa kunnossa sekä pitää huolta koulun taloudesta ja omaisuudesta. (Asetus 11.9.1866, § 11–13, 16.) Johtokunnille ei säilytetty alkeisopetuksen valvontaa, koska sen pelättiin aiheuttavan ristiriitoja paikallisesti. Lasten alkuopetus säilyi edelleen kirkolla. Samalla pidettiin voimassa kirkollinen alkuopetusjärjestelmä, vaikka Cygnaeus olisi sen kunnallistanut. (Nurmi 1988, 109, Vuoristo 1959, 133.)

Tarkastajien ja johtokuntien kesken oli eräitä yhteisesti hoidettavia tehtäviä. Sekä johtokunta että tarkastaja olivat päättämässä opettajien valinnoista ja arvioivat todistuksin viranhoitoa, tutkivat opettajan ehdotuksen koulun opetussuunnitelmasta ja valitsivat oppikirjat opettajan ehdotuksen mukaisesti. Johtokuntien tuli lähettää tarkastajalle koulun toimintakertomus lukuvuoden päätyttyä. Kuusijäsenistä johtokuntaa johti puheenjohtaja eli esimies. Sihteeriksi valittiin lähes poikkeuksetta koulun opettaja, joka itseoikeutetusti kuului johtokuntaan. Jäsenten tuli vähintään joka toinen kuukausi kokoontua keskustelemaan ”koulun asioista ja vaikutuksesta”. (Asetus 11.5.1866, § 1, 16.)

Cygnaeus oli kiinnittänyt huomiota kansakoulun ideologisiin näkökohtiin. Hän korosti aatteellista perustaa johtokuntien toiminnoissa ja tehtävissä. Kansakoulun johtokuntaan tuli asetuksen mukaan valita neljästä kuuteen ”kansansivistystä harrastavaa” henkilöä. Tärkeätä oli, että johtokunnista kehittyisi aktiivisia ryhmiä, joiden kautta syntyisi vuorovaikutus koulun ja sen toimintaympäristön välillä. Johtokuntien tuli olla valistuneita, sisäisesti motivoituneita toimijaryhmiä, jotka kyläkunnissaan ponnistelisivat koulutuksen kehittämisen eteen omaehtoisesti ajan liberaalin virtauksen mukaisesti. (Kilpivaara 2004, 62, 69,70.)

Suunnittelijan ajatuksissa johtokunnan jäsen oli kansakoulun puolestapuhuja, vapaaehtoisesti sivistykseen pyrkivä kansalainen. Kansakoulujen hallinnolla oli yhteys siihen kansalliseen tehtävään, joka liittyi suomalaisuuden nousuun, kansakunnan syntyyn. Johtokunnat sopivat hyvin vuoden 1865 kunnallishallinnolliseen uudistukseen sekä ajatukseen uudistuvasta yhteiskunnasta ja kansallisvaltiosta. Nämä olivat ne yleiset lähtökohdat, joiden pohjalta johtokuntien tuli toimia maahan perustettavissa kansakouluissa.

Keskeinen kysymys onkin, miten johtokunnat vastasivat pitäjissä henkeviin ja käytännöllisiin haasteisiin. Olen selvittänyt mikrotasolla kolmessa pohjoisen kunnassa kansanopetuksen käynnistymistä. Pudasjärvi sijaitsee vajaa sata kilometriä Oulusta koilliseen. Simon kunta on Oulun ja Kemin välimaastossa rajoittuen Pohjanlahteen. Pudasjärvi ja Simo, jotka olivat Ranuan alueen ohella tutkimuksessa mukana, olivat pohjoisen Suomen pioneeripitäjiä ensimmäisten kansakoulujen perustamisessa. Molemmissa pitäjissä ensimmäiset kansakoulut perustettiin vuonna 1872, jolloin nykyisen Lapin läänin alueella oli vain yksi kansakoulu. Se toimi Rovaniemen Rantavitikalla. (Lassila 2001, 304; Kilpivaara 2004, 76.) Koulusivistyksestä kiinnostuneet, lähinnä säätyläiset ja valistuneet talonpojat, olivat heränneet toimimaan näkyvästi kansakoulun aikaansaamiseksi Pudasjärvelle vuonna 1870. Kuntakokous valitsi koululle seuraavana vuonna "direktionin" eli johtokunnan, jonka jäsenet pitivät palopuheita koulusivistyksen puolesta. Simossa koulutuksellisesti valveutuneita olivat enemmänkin mahtitalonpojat kuin virkamiehistö. Vöyreissä, lohiapajien ja hyvien peltomaiden rantakylissä koulutuksellinen tietoisuus oli edennyt samaa vauhtia kuin Pudasjärvellä. Puheenjohtaja eli johtokunnan ykkösmies tuli tavallisesti kirkon piiristä. Simossa johtohahmoksi kohosi Johan Alfred Keckman, vuonna 1871 paikkakunnalle muuttanut pastori, entinen Tornion koulun rehtori. Hän oli harjaantunut mielipidevaikuttaja ja koulumies, joka johti ja tuki talonpoikien yhteisiä ja yksityisiä koulupyrkimyksiä. Hän edesauttoi merkittävästi kansakoulun perustamista Simoon. (Oulun Wiikkosanomat 22.10.1870; Kilpivaara 2004, 73, 74, 94, 96.)

Klerikaalinen vaikutusvalta, jossa auktoriteetit ohjasivat koulu toimintaa, oli tunnusomaista alkuaikojen johtokunnissa. Näkyvät vaikuttajapersoonat toivat uskottavuutta kansakoulu aatteelle. Johtokunnan jäsenyyteen kunnan ainoassa kansakoulussa liittyi tavoiteltavaa arvovaltaa. Johtokunnat vaalivat filantrooppisia periaatteita ja koulu aatetta sivistystyön järjestämisessä. Kouluhallintoon yhteydessä olevat säätyläiset osoittivat hyväntekeväisyyttä auttamalla vähävaraisia koululaisia. Vaikka avustustyöhön liittyi jaloja periaatteita ja aitoa kouluinnostusta, toiminnalla oli säätyläisleima. Kansakoulun statusta nostettiin esiin etenkin Simossa näyttävillä yleisötilaisuuksilla: sikarit sauhusivat ja olutta nautiskeltiin Koivu-Aapon soittaessa johtokunnan järjestämissä varankeräystilaisuuksissa. Johtokunta etsi siellä työmuotoja, joilla tavoiteltiin näkyvyyttä ja kansakoulu aatteen edistämistä. Sekä Simon että Pudasjärven pitäjässä elettiin yhden kansakoulun palvelun varassa noin kymmenen vuotta. Tänä aikana kouluja hallinnoivat arvovaltaiset johtokuntien jäsenet. (Kilpivaara 2004, 83–85, 96, 97, 105, 106.)

Kouluhallinnon toisessa vaiheessa, 1880-luvun alusta alkaen, ylhäältä ohjattua säätyläisvetoista kansakoulu alettiin kyseenalaistaa. Koulutus alkoi kiinnostaa Simon rannikkoseudun tasavahvoja kyliä etenkin sen vuoksi, että koululle tuli taloudellinen ulottuvuus. Koulutalon rakentaminen vaati kunnan yhteisiä varoja, ja kyläkunta halusi näyttävän rakennuksen omaan kylään keskeiselle paikalle. Simonniemen, Maksniemen ja Simonkylän välillä kehittyi kiistaa koulun sijoituspaikasta. Perisuomalainen kateus saattoi olla osittainen voimavara ja edistää uhkeiden koulurakennusten nousua saloille.

Toisaalta väki oli innostunut kansakoulusta, sillä kun kouluja sitten vuosien päästä perustettiin, niihin riitti oppilaita. Koulutuksellista valveutuneisuutta osoitti se, että yksityiset henkilöt perustivat Simonkylään oppilaitoksen ja ylläpitivät sitä omin kustannuksin. Kansakoulusta oli tullut haluttava ja kiinnostusta herättävä instituutio Simon rannikkoalueella 1880- ja 1890-luvulla. (Kilpivaara 2004, 98–102.)

Kansakoulukuume johti Simossa repiviin riitoihin lähestyttäessä 1890-lukua. Kiistat osoittivat johtokunnan itsenäisen aseman koulun hallinnossa. Toimielias johtokunta saattoi lainsäädännön suoman aseman turvin ohittaa kuntakokouksen enemmistön mielipiteen. Käytännössä tämä tapahtui siten, että johtokunta asioi koulukiistassa suoraan kansakouluille myötämielisen piiritarkastajan kanssa. Tätä kautta johtokunnalla oli yhteys läänin kuvernööriin sekä senaatin kouluasioista vastaaviin virkamiehiin. Näitä vaikutuskanavia myöten Simonniemen "bismarkilaiseksi" syytetty koulun johtokunta polki kunnan päätökset. Kuntakokouksessa vähemmistönä ollut kyläkunta sai rakennussuunnitelmansa hyväksytyksi enemmistön vastustuksesta huolimatta. Maan uudistettu paikallishallinto oli ristiriitaisessa tilanteessa, josta selvittiin hyväksymällä sekä vähemmistön että enemmistön mielipide: rakennettiin koulut molempiin kyliin. Simonkylään tuli siten kaksi kansakoulua, yksityinen sekä uusi rakennettava kunnallinen koulu. Johtokunnat olivat toimineet aktiivisesti koulujen perustamisen yhteydessä. Simossa oli vuoteen 1894 mennessä neljä kansakoulua pienellä alueella Pohjanlahden rannikon vierekkäisissä kylissä. (Kilpivaara 2004, 98–105.)

Pudasjärven kirkonkylän kansakoulu, "sivistyksen näyteikkuna", jäi kansan ihmisille kaukaiseksi. Uusi upea kansakoulurakennus oli lähinnä monumentti, jota sivukylien asukkaat saattoivat kirkolla käydessään näköetäisyydeltä ihailla. Se oli useimmille pitäjäläisille ainoa kontakti kansakouluun, sillä kouluopetusta sai vain keskimäärin 15 lasta ikäluokasta Pudasjärvellä. Kunnan asukasluvu oli reilusti yli kymmenen tuhat tuohon aikaan, 1880-luvun alussa. Kansan ihmiset vierastivat herraskaisena pidettyä kouluhallintoa. Samalla kansakoulujen teoreettinen opetusohjelma herätti kummastusta työkansan parissa: ihmiset eivät ymmärtäneet kansakoulun oppia "sammakoista ja sisiliskoista sekä herrojen hulluista kujeista". (Kaiku 29.12.1893)

Pudasjärvellä henkisessä ilmapiiirissä tuli esille sääty-yhteiskuntaan liittyviä, kansaa jakavia tekijöitä. Kuitenkin vuosisatainen traditio osoitti murenemisen merkkejä. Kansa arvosteli kär-

kevästi johtokunnassa istuvan, ruotsin kieltä puhuvan sivistyneistöpiirin toimintaa. Alemman kansanosan oli vaikea nähdä koulutuksen merkitystä. Monet katsoivat, että kirkon järjestämä kiertokoulu suppealla ja lyhyellä opetusohjelmalla, johon kuului jonkinlainen luku- ja kirjoitustaito sekä kristinopin tietoja, palveli talonpojan tai torpparin koulutustarvetta. Uskonnollinen ajattelutapa jakoi paikkakunnan väkeä: kamppailu henkisestä vaikutusvallasta kirkkouskovaisten ja lestadiolaisten välillä tuli esiin kansa- ja kiertokoulun hallintokysymyksissä. Kriittisyys säätypiirijä kohtaan osoitti, että kansa oli tullut tietoiseksi tilastaan ja heikommasta asemastaan. Hengellinen liike toimi vaikutuskanavana. Lestadiolaisen herätysliikkeen yhteiskunnallinen protesti purkautui etenkin 1870- ja 1880-luvulla. (Kilpivaara 2004, 83–88.)

Kiistat laantuivat 1890-luvun aikana, ja Pudasjärven koulun johtokunta keskittyi koulun kehitystyöhön. Samalla koulupolitiikka jakaantui mandaatteihin: lestadiolaiset, joita oli noin puolet pitäjän väestä, hallitsivat kirkollisten kiertokoulujen hallintoa ja kirkkouskovaiset kansakoulun johtokuntaa. Simossa herätysliikkeen piirissä oli noin kuusi prosenttia pitäjän väestöstä. Siellä vältyttiin näkyvältä koulu- ja uskontopoliittiselta selkkaukselta. (Kilpivaara 2004, 88, 130, 153, 154.)

Kirkollinen koulu säilytti kiinnikkeensä kansakoulun hallintoon rahoituksen, valvonnan ja henkilöiden kautta. Opetusohjelma rakentui paljolti niin sanotuille maallisille oppiaineille, kuten äidinkieleen ja laskentoon, eikä pelkästään uskonnolliseen ainekseen. Opetussuunnitelman perusteella voidaan puhua enemmänkin kirkon kansalaiskasvatuksesta kuin kirkollisesta uskon- tokasvatuksesta. Simossa kirkon kiertokouluissa uskontoa opetettiin vähemmän kuin Pudasjärvellä. Opetusohjelma oli todennäköisesti sidoksissa paikkakunnan hengelliseen ajatteluun. Pudasjärvellä kirkkoraadin enemmistö oli 1900-luvulle tultaessa lestadiolaisia, jotka ohjasivat kirkollisen koulun opetusta elämäntarkoituksensa suuntaiseksi. Samoin toimi myös vastapuoli eli kirkollinen suuntaus. Kirkkouskovaiset eivät hyväksyneet herätysliikkeen vaikutusta kirkolliseen opetukseen ja vastustivat lesta-

diolaisia kiertokoulunopettajia. (Kilpivaara 2004, 113, 114, 124, 153, 154.)

Johtokuntia kaavailtiin kiertokouluihin kansakoulun hallinnon mukaisesti. Lapin alueella, Sodankylässä oli näyttöä kirkollisten koulujen johtokunnista. Pääsääntöisesti johtokuntamalli jäi kuolleeksi kirjaimeksi. Kiertokoulujen johtokuntatyypinen johtaminen ei toteutunut Simossa, Pudasjärvellä eikä Ranualla, vaan kirkon koulujen ohjat säilyivät kirkkoherrojen otteissa. Vaikka kirkollisten koulujen opetuksen tasoa moitittiin piispantarkastusten yhteydessä, koulujärjestelmän etu oli se, että oppi ulotettiin koko pitäjän lapsille. Kirkolliset kiertokoulut menivät reessä sinne, missä olivat oppilaat, ja kirkon opetus saavutti demokraattisesti kunnan syrjäisetkin kolkat. (Kilpivaara 2004, 137–140.)

Hallinnollisten kiistojen laannuttua kansakoulujen johtokunnat keskittyivät koulujen sisäiseen kehittämiseen. Pudasjärven koulu profiloitui kehitystyön ansiosta eräänlaiseksi käsityökouluksi, jonka opetussuunnitelma sopeutettiin käytännöllisen kätevyyden periaatteille. ”Cygnaeuksen koulu” oli niittänyt kansainvälistä mainetta omintakeisella kasvatuksellisuuteen perustuvalla käsityöpedagogiikalla. Pudasjärven johtokunnassa vaalittiin Cygnaeuksen perintöä. Johtokunta suunnitteli käsityöpainotteisen opetussuunnitelman. Pitäjän kansakoulun kehitystyö huomioitiin piiri- ja valtakunnan tasolla. Tästä oli osoituksena se, Pudasjärvi oli niiden parin Oulun tarkastuspiirin koulun joukossa, josta pyydettiin oppilastöitä lähetettäväksi Pariisiin maailmannäyttelyyn. Valtakunnalliset kehityspyrkimykset heijastuivat paikallistasolle saakka, vaikka johtokunnat pääsääntöisesti ottivat varsin vähän kantaa opetuksen suunnitteluun ja itse kouluopetukseen. Paikallishallinnon merkittävimmäksi tehtäväksi tuli opetustyön edellytysten luominen ja kehittäminen. (Kilpivaara 2004, 90–94; Nurmi 1988, 209–211; Cygnaeuksen kirjoitukset 1910, 568.)

Yksityiset johtokunnat kyläkoulujärjestelmän käynnistäjinä Pohjois-Suomessa oli huomattava määrä yksityisten tai koulupiirien ylläpitämiä kansakouluja ennen oppivelvollisuutta. Pudasjär-

ven ja Simon lisäksi niiden lähipitäjiin perustettiin yksityisiä koulu-tyhtiöitä samoin kuin Kainuuseen. Alatorniolla, Enontekiön He-
tassa sekä Muonioissa yksityiset tai ryhmät ryhtyivät koulutoimin-
nan ylläpitäjiksi. Sahayhtiöt olivat mukana yksityisissä koulu-
hankkeissa Ylitorniolla, Kemissä ja Kemijärvellä muutamia mai-
nitakseni. (Heikkinen 1995 125, 149; Lassila 2001 148, 149, 331,
495, 559, 639, 664.) Yksityiset tai yksityisten koulupiirin ylläpitä-
mät kansakoulut ovat jääneet kouluhistoriassa varsin vähälle huo-
miolle, vaikka Pohjois-Suomessa yksityiskouluja oli lukuisa mää-
rä. Yksityisten, kunnan hallinnosta erillään olevien koulujen
määrä oli Pudasjärven ja Simon pitäjien alueella huippuvuonna
1894 lähes sama kuin kunnallisten kansakoulujen. (Kilpivaara
2004, 156, 157.)

Itsenäinen koulukohtainen hallinto mahdollisti yksityisten kan-
sakoulujen toiminnan. Alkuaikoina koulunkäynti perustui vapaa-
ehtoisuuteen ja koulujen perustamisessa ilmeni sama periaate.
Yksityisen koulupiirin hallinnosta vastaava johtokunta sai val-
tionapua samoin perustein kuin kunnallinen koulu. Johtokunta
oli kuntaan vastuussa ainoastaan avustusten suhteen. Muuten
yksityisen koulupiirin johtokunta vastasi toimistaan koulualueen
asukkaille, jotka kokoontuivat tarvittaessa piirin kokouksiin. Luon-
nollisesti toimintaa valvoivat myös viranomaiset. (Asetus n:o 12,
11.5.1866, § 147, 148, 126, 146.) Taloudellisesti koulupiirin väkeä
rasitti se, että he joutuivat maksamaan opettajan palkasta niin
sanotun "kunnan palkan", samoin kuin luontaisedut. Yksityisen
piirin johtokunta sai lainsäädäntöön perustuen osansa kunnan
viinaverorahoista, joita tuli suunnata kansakouluille. (Kilpivaara
2004, 162, 163, 171, 205.)

Kyläkoulujärjestelmän kehittyminen alueella alkoi talonpoikien
ja karismaattisten vaikuttajayksilöiden kautta. Talonpojat ryhtyi-
vät omaehtoiseen toimintaan kansakoulujen järjestämisessä. Kyse
oli yhteiskunnallisesti merkittävästä askeleesta, sillä koulutuk-
sen järjestäminen siirtyi "kansan tehtäväksi". Tarkoitin tällä sitä,
että uudet kyläkoulut käynnistyivät entistä enemmän kansanih-
misten omasta halusta ja tarpeesta. Kyläkoulujärjestelmän kehi-

tys sai paljolti alkunsa alueella nimenomaan yksityisistä koulu-
piireistä. Murroksenomainen alku ajoittui sekä Pudasjärvellä että
Simossa samoihin aikoihin eli 1880-luvun lopulle ja vuosikymme-
nen vaihteeseen. Piirijakoasetushan säädettiin vuonna 1898 ja vas-
ta siinä kuntien kouluvaliokuntien tuli suunnitella pitäjiin alueel-
linen koulusuunnitelma. Kyläkoulujen kehitys oli siten nytkäh-
tänyt liikkeelle ennen kuin lainsäädäntö siihen velvoitti. Maa-
seutukyliä kouluaatteeseen liittyi idealismia, jota piirihallinto
vahvisti. Piiritarkastaja ja kuvernööri kannustivat kyläkuntia kou-
lujen perustamisessa. (Kilpivaara 2004, 212–217; Asetus n:o 20,
24.5.1898, § 1, 2.)

Palataanpa kyläkoulujärjestelmän lähtökohtiin. Alueen ensim-
mäinen yksityinen kouluhanke lähti käyntiin Pudasjärven Hete-
kylässä. Isännät, jotka olivat yhtä lukuun ottamatta kirjoitustai-
dottomia, kokoontuivat vuonna 1882 "omituisen" eli yksityisen
kansakoulun perustamisaikeissa. Pudasjärvellä oli ollut lihava
riita koulun sijoituspaikasta ja hetekyläläiset olisivat halunneet
kirkonkylän koulun sijoitettavaksi lähemmäksi omaa kyläänsä.
Välittömänä perusteena oman koulun saamiselle oli yli 20 kilo-
metrin matka kirkonkylän kouluun. Lisäksi hetekyläläisillä oli
erimielisyyksiä kirkonkylän koulumiesten kanssa. Lestadiolainen
herätysliike, jolla oli vankka kannatus Hetekylässä, oli nostanut
alueen väen itsetuntoa. Itsenäiseen kansakoulun perustamiseen
yhdistyi yhteiskunnallista, talonpoikien protestia kirkonkylän
säätyläisvaltaa ja itsekeskeiseksi koettua koulupolitiikkaa koh-
taan. Lestadiolainen kirkkoherra Heikel oli kyläkunnan talon-
poikien tukena. Samoin piiritarkastaja ja kuvernööri olivat kan-
sakoulun innokkaita puolestapuhujia. (Kilpivaara 2004, 158–165.)

Kansakouluopetus käynnistyi Hetekylällä tilapäistiloissa syk-
syllä 1888. Kyläkunta ryhtyi johtokunnan johdolla uutteran ra-
kennustyön, johon oli niukasti varoja ja asiantuntemusta. Raken-
tamisen ohessa kyläläisten tuli huolehtia osaltaan koulun yllä-
pitokustannuksista. Varojen keruu mitoitettiin tilan manttaalilu-
vun mukaiseksi. Köyhältä kyläkunnalta varat eivät riittäneet
kunnolla koulun toimintakulujen kattamiseen. Koulu-yhtiö jou-

tui ensimmäisen kymmenen vuoden aikana suoritustilaan. Velkaa oli syntynyt lähinnä koulun rakentamisesta. Kunta ei halunnut lähteä koulu-yhtiön maksujen takaajaksi. Innostus murtui riittämättömään valtiovallan riittämättömään rahoitukseen ja tuon ajan ankeaan materiaaliseen todellisuuteen. Kansakoulusta ei tullut odotusten mukaista hyvinvointia jakavaa "sampo" ja ihmiset vaipuivat entisenlaiseen pessimismiin. Koulu liitettiin kunnan hallintoon 1900-luvun ensimmäisinä vuosina. (Kilpivaara 2004, 165–174.)

Toinen yksityisen piirin hallinnoima kansakoulu syntyi Ylisimoon vuonna 1994. Johtokunnan toiminnalla oli siellä, Simojoen yläjuoksulla, laajempi tehtävä ja päämäärä kuin pelkkä koulutuksen järjestäminen. Koulun johtokunta sopi järjestyneenä elimenä työvälineeksi uuden kunnallisen hallintoalueen perustamisessa. Ylisimosta, tarkennettuna Saukkojärven kylästä, oli tarkoitus kehittää kirkkoherra Keckmanin johdolla uuden kunnan, Ranuan keskus. Hankkeen paikallispoliittista merkitystä osoitti huolellisesti laadittu, senaattiin lähetettävä koulun perustamisasiakirja, jolla koulun toiminta ja rakentaminen saatiin nopeasti käyntiin. (Kilpivaara 2004, 185–191.)

Mittava, johtokunnan organisoima koulukartanon timpurointi ei ollut pelkästään veistämistä ja sahaamista vaan koulun sisäistä rakentamista. Se oli yhteisvastuullista urakointia, johon ottivat osaa lukuisat kylän miehet, kuka pienillä ja kuka suuremmilla työsuorituksilla. Rakennuksen kautta menneen ajan vaikuttajat kokivat integroituvansa koulu-yhteisöön. Koulutalo vaikutti siten kansanihmisten identiteettiin: se kohotti itsetuntoa samalla, kun rakennus symboloi koulun toiminnan järjestäjien työn tuloksellisuutta. Koulu, jonka hallintoon kylän väki osallistui, kasvoi kiinni Ylisimon talonpoikien ja torppareiden elämänmuotoon. Kansakoulujen toiminta alkoi yleensä tilapäistiloissa. Omat, tarkoitusta varten rakennetut tilat syntyivät vasta vahvan koulutuksellisen sitoutumisen tuloksena. Fyysisen ympäristön valmistumisen ehtona oli tiettyjen koulutusta arvostavien asenteiden kehittyminen ja yhteisön tietoisuus koulunkäynnin tarpeesta.

Johtokunta johti ja järjesteli kaikkea tätä toimintaa. Se edusti kyläkuntaa ja heijasteli kansan ajatuksia. (Kilpivaara 2004, 196, 197, 278.)

Yksityiset johtokunnat toimivat varsin omatoimisesti ja itsenäisesti. Ne olivat alueella kyläkoulujärjestelmän edelläkävijöitä. Lainsäädäntö vahvisti kyläkuntien asemaa ja mahdollisia koulupyrkimyksiä. Piirijakoasetus velvoitti kuntia koulutoimen organisointiin. Pudasjärvellä kehityssuunnitelmien tuloksena syntyi neljä kyläkoulua jo toiminnassa olevien Hetekylän ja kirkonkylän koulujen lisäksi. Simossa uusiin kouluhankkeisiin suhtauduttiin kunnan puolelta nihkeästi. Rannikon koulut oli perustettu ennen piirijakoasetusta ja koulujen määrä katsottiin riittäväksi. Kouluverkon kehittämällä sivukyliin oli vahva asenteellinen este. Säädöksellä ei siten ollut välitöntä vaikutusta Simon kouluverkkoon. (Kilpivaara 2004, 214–218.)

Uusissa kyläkouluissa johtokuntien jäsenet olivat varsin tottumattomia hallinnon hoitamisessa. Vuosisadan vaihteessa Suomen kansakouluissa oli huutava puute pätevistä opettajista, mikä korostui pohjoisen kouluissa. Kunnallisten koulujen kehitys eteni vuosisadan vaihteeseen tultaessa kohti keskusjohtoisuutta. Tämä ilmeni Pudasjärvellä siten, että kirkonkylän johtokunta eräänlaisena keskusjohtokuntana oli ottanut hoitaakseen myös kunnan sivukyliin koulujen hallintotehtäviä: se ohjaili muun muassa koulujen rakennusasioita ja opettajien valitsemista. Lisäksi sivukouluja koskevat asiat kulkivat kirkonkylän koulun johtokunnan puheenjohtajan, pastori Martikaisen kautta. Nämä järjestelyt lisäsivät sivukoulujen riippuvuutta keskusjohtokunnasta. Samalla käytänteet merkitsivät sitä, että vasta perustetut koulut olivat ajautuneet kirkonkylän koulun hallinnon alaisuuteen. Keskittyminen ei ollut pelkästään pudasjärveläinen ilmiö, sillä keskusjohtokuntien kasvanut päätösvalta oli tullut esiin piiritarkastajien kansakoulukokouksessa, joka oli päätynyt korostamaan jokaisen koulun oikeutta ja velvollisuutta hoitaa itsenäisesti oma hallintonsa. Tarkastaja Nykopp ilmoitti Pudasjärven koulun johtokunnalle, että se toimi vastoin lakia hoitaessaan sivukyliin kou-

lujen johtokuntien tehtäviä. Hän palautti sivukylän johtokunnille niille lainsäädännön suomat oikeudet. (Kilpivaara 2004, 218–224.)

Ylisimossa ja Ranuankylällä joutuivat hallinnollisiin kiistoihin rahoituksesta kuntien kanssa. Näillä kyläkoulut joutuivat erityiseen tilanteeseen, koska ne tulivat kuulumaan uuteen hallintoalueeseen, Ranuan kuntaan. Siihen oli lohkaistu alueita Simon, Pudasjärven ja Rovaniemen kunnista. Ranuan seurakunnan perustamisprosessi oli kuitenkin kesken. Uusi hallintoalue katsottiin toimivaksi vasta, kun kirkko valmistuisi. Rakentaminen jatkui aina vuoteen 1917 saakka, joten koulut joutuivat toimimaan ensimmäiset parikymmentä vuotta entisten emäkuntien yhteydessä: Ranuankylän kansakoulu kuului Pudasjärven ja Ylisimo Simon kuntaan. Hallinnollinen epäselvyys ja emäkuntien piittaamattomuus johti riitoihin johtokuntien ja kuntien päättäjien välillä. Seurasi koululakkoja, jolloin oppilaat jäivät kotiin vuosikausiksi. (Kaiku 29.5.1914; Onnela 1990, 145–150; Kilpivaara 2004, 251, 252.) Suomalaiset talonpojat ja torpparit olivat heränneet suoraan toimintaan ja vaikuttamiseen. He eivät olleet hiljaisia sopeutujia vaan päämäärätietoisia vaikuttajia. (ks. Laamanen 2000, 71–72.) Ajattelun ja toimintatapojen radikaalisuus kertoi yhteiskunnallisesta muutoksesta, joka kosketti koulutusta korpiseuduilla.

Kiistat kulminoituivat erimielisyyksiin koulun rakentamisesta. Räsistyneet rakennukset eivät kelvanneet johtokuntien mielestä koulutiloiksi, vaan kyläkunnissa vaadittiin sivukylien lapsille yhtäläisiä mahdollisuuksia kuin keskuksissa asuvilla. Piiritarkastaja ja kouluylhallitus ratkoivat koulukysymykset. Kunnat pakotettiin kuvernöörin uhkasakoilla huolehtimaan koulutuksen ulkoisista puitteista. Johtokunta onnistui saamaan siten vaatimuksensa läpi autoritäärisen hallinnon tuella. Ilman vahvaa piirihallintoa johtokunnat olisivat olleet kuntien päättäjien armoilla: monet sivukylien lapset olisivat jääneet ilman kansakouluopetusta. Itsenäiset, määrätietoiset johtokunnat toteuttivat uudistuksia ja rakensivat kouluja kurjissakin olosuhteissa, sillä samanaikaisesti kurkkumätä ja kulkutaudit tappoivat kylän lapsia. (Kilpivaara 2004, 200–209, 244–252.)

Monet johtokunnat valitsivat toimintatavaksi matalan profiilin: hoidettiin vain välttämättömimmät tehtävät. Näin kävi esimerkiksi pudasjärveläisessä Jongun koulussa, joka perustettiin kouluverkkosuunnitelman perusteella vuonna 1898. Koulu sai pian avustusrahoja, mutta ne jäivät käyttämättä, kun johtokunnan sihteerin mukaan kylässä ei ollut varattomia koululaisia. Koulua kävi ainoastaan kahdeksasta kymmeneen oppilasta 1900-luvun ensimmäisinä vuosina. Johtokunta vastasi piiritarkastajalle, että oppilasmäärän vähyteen olivat syynä vanhempien välinpitämättömyys ja varattomuus. Myös koulun rakentamisasiassa johtokunnan jäsenet olivat varsin ponnettomia: he ainoastaan kyselivät kuntakokouksen mielipidettä koulun rakentamisesta, eivätkä vaatineet kunnalta toimenpiteitä, saati piiritarkastajan tai kuvernöörin tukea. Koulu muuttikin piakkoin toiseen kylään. Kun koulun fyysinen rakennustyö ei edennyt, ei myöskään henkinen koulutuksellinen ilmapiiri kehittynyt. Koulun johtokunnan puutteellisesti hoitama toimintaympäristö ja yleinen passiivisuus sammuttivat sivistyspyrkimykset. Koulu siirrettiin toiseen kylään. Koulun materiaallinen ja henkinen kehittämistyö kulkivat käsi kädessä. (Kilpivaara 2004, 273–278.)

Johtokuntien sosiaalinen työ nostaa kansakoulun statusta

Laajempi kansakerros monissa pohjoisen maalaiskylissä ei tiedostanut koulutuksellista hyötyä vielä 1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä; koulua käymättömät pärjäisivät agraariyhteisössä siinä, missä kansakoulun käyneetkin. Pääsääntöisesti harvaan asuttujen seutujen väki suhtautui varsin passiivisesti kansakouluihin. Monin paikoin, kuten Ranuankylällä vasta koulupakko eli oppivelvollisuus oli ainoa keino saada korpikyläisten lapset koulun penkille. Samoin oli tullut selväksi, että vapaaehtoisuuteen perustuvassa koulujärjestelmässä pelkkä koulutus ei riittänyt opiskelun houkuttimeksi. Vaikuttajajaksilöt, joita nousi eräänlaisiksi koulutuksen kellokkaiksi, pyrkivät kohottamaan kyläkuntien henkistä tilaa. Näihin lukeutui nimimerkki Män-

tyjärvi, joka herätteli koulukeskustelua oululaisessa Kaiku-lehdessä. Mäntyjärvi kirjoitti taitavasti naapuripitäjän edistyksestä kansakoulupolitiikasta. Hän onnistui vaikuttamaan Pudasjärven kunnanisiin asiantuntevilla kommenteilla. Muutamissa erämaakylissä virisi kansakouluinnostus. Johtokunnat, joissa koulutetut opettajat olivat tärkeitä mielipidevaikuttajia, etsivät keinoja laajemman mielenkiinnon herättämiseksi koulunkäyntiin. Kouluruoka oli vähävaraisilla seuduilla merkittävä houkutin koulunkäyntiin. Erityisesti torppariperheiden lapset lähtivät koulutielle, kun oli tieto siitä, että koulussa sai lämpimän aterian. (Kaiku 29.12.1893, 18.1.1892; Kilpivaara 2004, 236.)

Hetekylän johtokunta järjesti jo vuonna 1893 hätäapukomitean avustuksella kouluruokailun. Johtokunnan toimintaperiaatteena oli tasoittaa sosiaalisia eroja. Ruokaa pyrittiin aluksi tarjoamaan sitä kipeimmin tarvitseville. Aineellisen tuen tarve oli luonnollisesti suuri Ylisimon erämaakoulussa tai Hetekylän kaltaisissa vähävaraisissa kylissä. Kansakoulun avulla haettiin aineellista hyötyä, helpotusta katovuosien ahdinkoon. Yksityisten koulupiirien hallintomiehet ja -naiset olivat edelläkävijöitä oppilaiden huoltoon liittyvässä ajattelussa. Tämä saattoi johtua siitä, että yksityisten koulujen johtokunnat ja asukkaat olivat välittömässä kosketuksessa omaan kouluunsa. Koulun toiminta ja arkipäivä integroituivat hallintoon. (Kilpivaara 2004, 322, 323.)

Koulujen valtionavut vaihtelivat vuosittain. Varat olivat riittämättömät siihen nähden, mitä piiritarkastajat vaativat kouluilta materiaalisesti 1900-luvun alussa. Piiritarkastajien kertomuksissa johtokunnat nähtiin usein koulutoiminnan kehityksen jarruina. Samantyyppinen kirjoittelu on ollut yleistä myös kouluhistoriallisissa kirjoituksissa ja tutkimuksissa. (Halila III 1949, 363–365; Harju 1988, 89, 90; Harju 2002, 219.) Tosiasiassa johtokunnat tekivät aloitteita tarkastajan vaatimista välineistä ja korjaustoimenpiteistä, mutta kuntien päättäjät myönsivät niukasti varoja. Kunnilla oli ongelmia rahoittaa koulujen toimintaa. Varojen puute häytti alueen koulujärjestelmän kehittämistä etenkin alkuajoina, 1910-luvun lopulle saakka. Itsenäistymisen jälkeen

johtokunnat saivat merkittävästi helpommin läpi uudistusvaatimuksia, jotka koskivat varsinkin kouluruokailua ja oppilashuoltoa. (Kilpivaara 2004, 173, 201, 203, 246, 266–268.)

Naiset tulivat kouluihin näkyvästi 1800-luvun viimeisinä vuosina eli samaan aikaan, kun kyläkoulujärjestelmää kehitettiin suunnitelmallisesti. Heitä valittiin opettajiksi ja johtokuntien rivi-jäseniksi. Jokaisessa viidessä Pudasjärven kansakoulun johtokunnassa oli mainittuna aikana vähintään yksi naisjäsen. (Kähkönen 1988, 102; Kilpivaara 2004, 218, 219, 327.) Johtokunnat aktivoituivat ja saivat kylien väen liikkeelle vapaaehtoistyöhön koulujen puolesta. Naisten avulla rakennettiin uutta johtokuntien toimintakulttuuria. Nainen omaksui toimijan roolin. Tämä aktiivinen toiminnallisuus tarkoitti ennen kaikkea sitä, että naiset järjestivät tilaisuuksia ja yhteistyötempauksia, joilla kerättiin varoja koululle. Toiminnan luonne erosi aiemmin säätyläisten harjoittamasta filantropistisesta työstä siinä, että kokonaiset kyläkunnat ja kansanihmiset osallistuivat omaehtoisesti tilaisuuksiin. Kyse oli kansalaistoiminnasta, jota yhdisti pyrkimys koululaisten hyvinvoinnin lisäämiseen. Mukaan saatiin laajat kansankerrokset, jolloin taloudellinen tuotto nousi merkittäväksi. Pudasjärven Iinatin koulun kokonaisbudjetista kolmasosa oli vapaaehtoistoiminnalla kerättyjä varoja vuosisadan alussa. Kun koulukeitotolayhdistykseltä saatiin lisäavustusta koululaisille, voitiin heille tarjota lämmin ateria läpi talven. (Kilpivaara 2004, 266, 327, 330.)

Oulussa ilmestyneessä Kaiku-lehdessä kirjoitettiin seuraavasti: "Paitsi wälttämättömän rawinnon antajana, on höyryäwä keitto koululaisille Pohjolan pakkasaikana erityisen tarpeellinen myös sellaisen lämpimyden tunteen aikaansaajana, jota heikonlaisesti puetuilta lapsilta tähän vuodenaikaan saattaa puuttua." (Kaiku 18.2.1915.) Kirjoituksessa viitattiin syvästi inhimillisiin seikkoihin, joita koululta vaadittiin. Koulun toiminnan järjestäjät toivat esille lapsikeskeisiä näkemyksiä. "Lapsen vuosisata" konkretisoitui naisten työn kautta. On viitteitä siitä, että naisten toiminta oli niin mittavaa, että se käänsi koulujen toiminnan uusille urille:

fyysistä ympäristöä kehitettiin ja koulujen uudet ohjelmat suuntasivat koulua lapsilähtöisemmäksi ja viihtyisämmäksi. Suomalaisen kansanvallan pohja laajeni alimmalla kouluhallinnon tasolla.

Lapset lähtivät varattomilla seuduilla kouluun, kun siellä sai ruokaa päivittäin. Ranuankylällä 500 kilon jauholähetys ja 150 markan hätäapukomitea lahjoitus nostivat kolmanneksella oppilasmäärää vuonna 1902. Avustamista käytettiin houkuttimena, jotta kouluun saataisiin riittävästi oppilaita. Toisaalta avustuksen ehtona oli koulunkäynti, mikä ”pakotti” varattomia vanhempia lähettämään lapsiaan kouluun. Ylisimossa oppilaita oli luku vuonna 1905–1906 vain kymmenen. Koulun toimintaan tarkoitettu valtionapu uhkasi loppua, koska oppilasmäärä laski alle 15. Keväällä johtokunta sai senaatin myöntämiä varoja oppilashuoltoon. Seuraavan syksynä kouluun ilmoittautui ennätyselliset 28 oppilasta. Oppilasmäärään vaikuttivat johtokunnan järjestämät oppilashuollolliset toimenpiteet, ennen kaikkea kouluruoka, sillä koulun toiminnassa ei ollut havaittavissa muita muutoksia kuin tuntuva avustaminen. (Kilpivaara 2004, 236, 344, 345.) Sama tendenssi jatkui erämaakoulussa oppivelvollisuuden säätämiseen saakka: koulu toimi vain, jos sen sosiaalinen osa-alue sai rahoituksen. Kouluruokailut olivat osoitus siitä, että oppilaiden tarpeet otettiin entistä enemmän huomioon uudistumaan pyrkivässä kansakoulussa.

Koulu suuntautui kansan tasolle myös pedagogisen kehitystyön kautta. ”Uuden koulun” työtävät herättivät kiinnostusta kyläyhteisöissä. Kirschensteinerilaiset ja amerikkalaiset ’learning by doing’ -vaikutteiset oppimismenetelmät heijastuivat suomalaiseseen koulutusajatteluun. Korostettiin oppilaiden omatoimisuutta ja tekemisen periaatetta. (Kerschensteiner 1938, 55–75) Aktiivisuuden, toiminnallisuuden ja käytännöllisyyden vaatimukset ulottuivat koulun hallintoon. Uusi oppimiskäsitys vaati laajempaa osallistumista johtokunnalta, kyläläisiltä ja vanhemmilta. Etenkin johtokuntien naiset, joita oli 1910-luvulle tultaessa lähes poikkeuksetta johtokunnissa, näkivät oppilaiden sosiaaliset

puutteet ja kiinnostuivat uusista työtavoista. Tekeminen iskostui johtokuntaan: se järjesti tiloja ja välineitä oppilaslähtöisemmälle toimintapedagogiikalle, jossa oppilaat valmistivat keittäjän ja opettajan kanssa aterioita osittain itse kasvattamistaan raaka-aineista. Kannettiin pilkkeitä ja haettiin tilalta maitoa, katettiin ja siivottiin. Tätä kautta monen maaseudun ihmisen uteliaisuus heräsi kansakouluun. (Kilpivaara 2004, 319.)

Koulun toimintakulttuuri etsi uutta muotoa: koulu oli suuntautunut käytännöllisyyteen. Monissa kansakoulussa toteutettiin 50 vuotta kansakoulun syntysanojen jälkeen niitä työkasvatuksen periaatteita, joita Cygnaeus oli toivonut kansakouluille. Vaikka kyse oli paluusta työkoulun henkeen, se tapahtui uudistuneessa muodossa: pohjana oli vankistunut kasvatuksellinen ajattelu, joka ei ollut sidoksissa pelkästään käsityökasvatukseen vaan laajempaa kouluopetukseen. Kylien työkansa ymmärsi paremmin sellaista kasvatuksen filosofiaa, jossa oppiminen oli konkretisoitu ja koululla oli sosiaalinen ulottuvuus. Naiset olivat tuomassa uutta toimintatapaa kouluun ja sitä ympäröivään yhteisöön: vuorovaikutteinen toiminnallisuus muutti johtokunnan merkitystä ja statusta pelkästä hallintoportaasta enemmänkin yhteistyöelimeksi. Ehkä tuolloin saavutettiin pieni palanen suunnitteluvaiheen cygnaeuslaisesta idealismista.

Johtokunnalla oli tehtävänsä kansan ja koulun välissä: koulun perustamisessa, sen edun valvonnassa ja koulutoiminnan ylläpitäjänä. Johtokunta sopi yhteistyöelimeksi ja siteeksi opettajan ja vanhempien välille. Koulu ei ollut pelkästään lasten opetukseen ja kasvatukseen liittyvä rakennus, vaan siitä oli kehittynyt 1920-lukua lähestyttäessä parhaassa tapauksessa monipuolinen toimintakeskus, johon liittyi monimuotoista osaamista, kansalaiskasvatusta ja valistustoimintaa oppilaille sekä kyläkunnalle. Oppilaspuutarhat tulivat kansakouluihin myös Pohjois-Suomessa. Johtokuntien tehtäväksi tuli luoda fyysiset puitteet viljelytoiminnalle ja hankkia määrärahoja sen toteuttamiseen. Johtokunnan jäsenet tutustuivat hallinnon välityksellä uusiin kasvatussuuntauksiin. (Kilpivaara 2004, 319, 320.)

Koulu toi henkistä vireyttä, työtilaisuuksia ja isompia urakkoita. Johtokunnilta vaadittiin lehtien sivuilla jopa eräänlaista työllistämisvelvoitetta. Koulujen rakentamisen ja kiinteistöjen hoidon katsottiin tuovan lisäänsioita pula-aikoina. Johtokunta järjesti tulonsiirtoja, kehitysaluetukea ja suoraa sosiaalista apua pohjoisen vähävaraisille alueille. Monipuolisella kansalaiskasvatuksella ja koulun taloudellisella toiminnalla oli yhteiskunnallista merkitystä. Johtokunnat olivat paitsi koulutoiminnan järjestäjiä myös ajan "sosiaalitoimistoja". (Kilpivaara 2004, 351.)

Tämän näki Ylisimon koulun opettajaksi vuonna 1912 saapunut Matti Näppärä, joka paneutui tarmolla internaatin toiminnan järjestämiseen yhdessä vaimonsa Amalian kanssa. Monilla kyläläisillä oli käytössään ainoastaan yksi paita, eikä lainkaan alusvaatteita. Opettajan mukaan lapset olivat "sinilaihoja ja sairaita" ja tarvitsivat välttämättä kouluaterian. Lapsille ostettiin avustusrahoilla kenkiä sekä oppilasta kohden kaksi paitaa ja vähintään yhdet alushousut. Avustaminen oli tuottanut ilahduttavia tuloksia: "Ei ole lasten enää kantaa eväspussia, jonka kautta kirjat ja oppilaat itse pysyivät puhtaina. Terveys ja ilo loistaa lasten silmistä. Koti-ikävä jäi sen jälkeen, kun päivällinen ruvettiin antamaan, ei ole yksikään oppilas jäänyt tunniksikaan pois koulusta. Ja vaikkei kotiharjoitus juuri saa sanoa lisääntyneen, niin jokapäiväisen saapuvilla olemisen kautta, saa heihin istutetuksi tietoa ja taitoa suurta elämän koulua varten ja sillähän tarkoitus onkin saavutettu." (Kilpivaara 2004, 347, 348.)

Itsenäistymisen jälkeen maa oli jakaantunut kahtia. Yhteiskunnalliset tapahtumat vaikuttivat epäsuorasti johtokuntien toimintaan. Keskeistä oli, miten koulutyön organisoijat saivat valtion rahoitusta. Kansalaissodan aikana myös lasten työtä tarvittiin, jotta kansaa uhkaava nälänhätä olisi saatu ehkäistyä. Simon Maksiemen koulun johtokunta tehosti koulukeittiön toimintaa ja otti velkaa, jotta tarvikkeita saatiin riittävästi. Johtokunta pyrki säilyttämään arkipäivän askareet koulussa. Johtokunnan työskentelystä on tulkittavissa lapsia suojeleva aspekti poikkeusoloissa. Se pyrki toimimaan puolueettomana elimenä ja pikemminkin

eheyttämään yhteisöjä kuin jakamaan ihmisiä eri ryhmiin. Kuten Simon Maksniemen johtokunnan kokouksessa todettiin, lasten opetuksen tuli olla poliittisen toiminnan ulkopuolella. Vaikka johtokunnat näyttäytyvät varsin epäpoliittisina luottamuseliminä, niiden toimintaa ilmensi 1900-luvun alussa eräänlainen kollektiivinen suomalaisuus: venäläistämisyrittäykset sivuutettiin suhtautumalla passiivisesti määräyksiin. Ne toteutettiin vain pakon sanelemina. Koulussa oli vuosikymmenien saatossa vakiintuneet kansalliset toimintatavat, joita muutettiin näissä asioissa hitaasti. (Kilpivaara 2004, 311–314.) Johtokunnat olivat varsin autonomisia ja niissä ilmeni ja toteutui suomalainen itsemääräämisoikeus.

Lauri Kemppinen on tuonut esiin Yrjö Sakari Yrjö Koskisen ajatuksia Uuden Suomettaren kirjoituksesta vuodelta 1858. Nämä sanat on helppo yhdistää koulutoiminnan järjestämiseen: ”Kaikki esiintyminen, hengellinen ja ruumiillinen, tapahtuu lukemattomissa pienissä jaksoissa, joitten vaihtelevuus syntyy aikojen, paikkojen, tilojen ja ihmisten erilaisesta luonteista. Näihin lukemattomiin seikkoihin, jotka joka hetki syntyvät ja muuttuvat, ei mikään hallituksen viisaus voi ulottua eikä ennättää. Siihen tarvitaan yksityisen ihmisen viisaus ja nero; hallitukset eivät useimmiten voi muuta kuin yleiset esteet poistaa . . .” (Kemppinen 2001, 193.) Sivistystyötä tehtiin joka päivä kansakouluissa. Johtokunnan tuli edistää koulun etua ja siten tehdä mahdolliseksi päivittäinen koulunkäynti. Kansa ei ollut pelkkä passiivien vastaanottaja, vaan toimi yhä enemmän omaehtoisesti koko kansan koulun kehittämiseksi.

Itsenäinen hallinto palveli näitä itsenäisiä ja osin itsepäisiäkin suomalaisia talonpoikia. Moniin kyliin oli noussut johtokunnan aktiivisten koulumiesten ansiosta koulutaloja, joissa kävi vilkas touhu ja hyörintä. Rakennukset olivat omaehtoisen toiminnan tulosta. Ne olivat toiminnan ja tekemisen kieltä, jota oppimaton väki ymmärsi. Kansanihmisten toiminta oli osa itsenäistyvän ja itsenäisen kansakunnan syntyä, jossa kansakouluilla ja johtokunnilla niiden järjestäjinä oli oma merkityksellinen, sekä paikalli-

nen että kansallinen tehtävänsä. Kansanhimiset tekivät koulutuksellisia valintoja. He rakensivat ja järjestivät kyläkoulujen toimintaa, ei vain määräysten mukaisesti vaan myös omilla ehdoilla. He päättivät sen, oliko kansakoulu laitos, johon kannatti lähettää varttuneita, moniin askareisiin ja työtehtäviin pystyviä lapsia. (Kilpivaara 2004, 361.)

Siteeraan vielä kahden suomalaisen merkittävän kouluhistorian tutkijan, Eelis Aurolan ja Aimo Halilan ajatuksen. Se kiteyttää mielestäni lyhyesti myös johtokuntien merkityksen kansan kasvattamisessa: hallinnon merkitys koulun kannalta oli se, että koulu ylipäätään oli olemassa. (Kilpivaara 2004, 361.)

Lähteet

HALILA, AIMO, Suomen kansakoululaitoksen historia. Turku, 1949.

HARJU, AARO, Maalaiskansakoulujen tarkastustoimi vuosina 1861–1921. *Studia Historica Jyväskyläläisiä* 38 Diss. Jyväskylän yliopisto, 1988.

HARJU, AARO, Maalaiskansakoulutarkastajat kansakoulujen kehittäjinä autonomian ajalla. Kulttuurivaikuttajat ja koulut autonomian aikana arvojen rakentajina. Suomen kouluhistoriallisen Seuran vuosikirja 2002. Koulu ja menneisyys XL. Jyväskylä, 2002.

HEIKKINEN, REIJO, Kasvatus ja koulutus Kainuussa. Kainuun koulutusjärjestelmän kehitys syyskuuhun 1945 mennessä. Kajaa-nin opettajankoulutuslaitos. Oulun yliopisto, 1995.

KEMPPINEN, LAURI, Sivistys on Suomen elinehto, Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen kasvatustajattelu ja koulutuspolitiikka vuosina 1850–1882. Turun yliopiston julkaisuja sarja – ser. C osa-tom. 168. Turku, 2001.

Kaiku 29.5.1914, 18.1.1892, 29.12.1893, 18.2.1915

KERSCHENSTEINER, GEORG, *Työkoulun käsite*. Suom. Lauri Pelkonen, Porvoo, 1938.

- KILPIVAARA, KYÖSTI, Höyryävää keittoa pakkaspäivänä – Kansakoulun johtokunnat koulutoimintaa järjestämässä Pudasjärvellä, Simossa ja Ranualla vuosina 1866–1921. Acta Universitatis Lapponiensis 66. Lapin yliopisto. Rovaniemi, 2004
- K.M.A..A. Kansakoulujen järjestämisestä Suomen suuriruhtinasmaassa 11.5.1866. Suomen asetuskokoelma 12/1866.
- K.M.A..A.. Ylempien kansakoulujen perustamisen edistämisestä Suomen maalaiskunnissa 24.5.1898. Suomen asetuskokoelma 20/1898.
- KUIKKA, MARTTI T., Suomalaisen koulutuksen vaiheet. Keuruu, 1991.
- KÄHKÖNEN, ESKO I., Katekeetat Suomen Lapissa 200 vuotta. Lapin Korkeakoulun kasvatustieteellisiä julkaisuja. A.. Tieteellisiä tutkimuksia 4., Rovaniemi, 1988.
- LAAMANEN, HILKKA, *Kenen koulu sen kansa*, Lehdistökeskustelu kansakoulun muodosta ja sisällöstä kansakouluasetuksesta piirijakoasetukseen (1866–1898). Suomen kouluhistoriallisen seuran julkaisuja. Saarijärvi, 2000.
- LASSILA, JUHANI, Lapin koulutushistoria. Acta Universitatis Oulensis E Scientiae Rerum Socialium 49. Oulun Yliopisto. Oulu, 2001.
- MARKLUND, SIXTEN, Skolan förr och nu, 50 år av utveckling. Stockholm, 1984.
- NURMI, VELI, Uno Cygnaeus, Suomalainen koulumies ja kasvattaja. Helsinki, 1988.
- ONNELA, SAMULI, "Ranuan itsenäistyminen". Ranuan historia. Kemi, 1990.
- Oulun Wiikkosanomat 1870
- Uno Cygnaeuksen kirjoitukset Suomen kansakoulun järjestämisestä. Helsinki, 1910.
- VUORISTO, ARMAS, "Papiston suhde kansakoulukysymykseen 1800-luvun alusta kansakoulun perustamiseen". Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 1958-1959 XI, Helsinki 1959.